

Barányiová, Magdaléna

Chronotop v románovej tvorbe Lajosa Grendela

In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech : kolektivní monografie*. Pospíšil, Ivo (editor); 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2016, pp. 9-18

ISBN 978-80-906183-3-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81597>

Access Date: 21. 03. 2025

Version: 20250314

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Magdaléna Barányiová (Nitra)

Chronotop v románovej tvorbe Lajosa Grendela

Abstrakt

V myšlienkach nad Grendelovou tvorbou je nevyhnutné spomenúť istú spojitosť priestoru a miest zobrazených v jeho románoch s priestorom a miestami reálneho sveta. Lajos Grendel je spätý predovšetkým s Levicami, kde sa narodil. Levice sú miestom, ktoré na Grendela pôsobilo svojím geniom loci a bolo pre neho zdrojom inšpirácie. A konkrétne Levice (New Hont) sú miestom, kde sa odohráva podstatná časť Grendelových príbehov. I keď je autor vo svojich románoch často inšpirovaný priestorom skutočným, pretvára tento priestor vo svojom rozprávaní, pre nevyhnutnosť svojich príbehov, do umeleckej podoby.

Kľúčové slová: Lajos Grendel, miesto, čas, Levice, Odtienené oblomky

Abstract

Chronotop in Novels by Lajos Grendel

The ideas of Grendel's work is necessary to mention a certain continuity of space and places shown in his novels with spaces and places the real world. Lajos Grendel is linked mainly with the left, where he was born. Left are places that Grendel was treated for his genius loci and it was for him a source of inspiration. A specific Levice (New Hont) the place where takes place a substantial part of Grendel's stories. Although the author in his novels often inspired by real space, transforms the space in his speech, the need for their stories, in artistic form.

Key words: Lajos Grendel, place, time, Levice, Odtienené oblomky

V prípade Lajosa Grendela rodné mesto Levice zvyrazňujeme preto, lebo v jeho novelách a románoch sa často stretávame s rodiskom, malomestom obývaným Maďarmi, predchádzajúcou a súčasťou spoločnosťou, bábkami, mravnými normami, so všetkým, čo je život a čo život bol. O tom, čo sa muselo v človeku dostať na povrch, čo bolo nutné prekonať a ako dejiny pôsobia na zmýšľanie a konanie postáv, vo svojich románoch znázornil Lajos Grendel. Toto odhalenie vecí, vlastností a pocitov v človeku nielen na pozadí historických zmien, ale priamo v nich evokovalo mnohé dimenzie novej etapy ľudskosti a nového pohľadu na domov, ktorý bol umelecky obohatený práve historizmom, prenikaním k ľudským, národným, historickým príčinám.

Autor v dielach v akejsi synchronnej kompozícii stavia vedľa seba jeden ľudský osud s druhým, tretím a štvrtým. Vytvára tak mozaiku života rodín a jednotlivcov žijúcich v pohraničnej oblasti. Pritom každý jeden osud je dramatický sám osebe a postupne, ako sa vnárame do spleti osudov a ľudských vzťahov, sa z „exotických“ postáv stávajú typické postavy. Grendel však v týchto vedľa seba stojacich a prelnajúcich sa osudoch vždy uplatní i aspekt diachróny. Mesto ako svojbytná bytosť so svojou minulosťou i prítomnosťou. Román o osudoch obyčajných ľudí, v ktorých sa odráža ľudská túžba po šťastí. Autor vo svojich dielach znázorňuje rôznorodosť mestskej society a identít, ktoré v meste prežívajú. Napokon nestavia ich do opozície, práve naopak, uprednostňuje koexistenciu národnostných etník, v ktorej individuálne osudy zdieľajú jeden priestor.

V hlavnej úlohe sa nachádza aj samo mesto, jeho povaha a osobitosť. Mesto, ktoré prijalo každého, kto v ňom túžil prežiť svoj príbeh; mesto, ktoré formuje ľudí a ľudia, ktorí formujú mesto. Táto spolupatričnosť nažívania vytvárala jednu veľkú masu pohybujúcu sa vpred. Napredovaním sa mesto snažilo do seba pohltiť každú novú vec, každého človeka či informáciu. Týmto sa epická osnova rozvíja na základe prúdenia ako súčasť prostredia, ktoré je u Grendela v popredí, zatiaľ čo osobitný príbeh postáv je druhoradý. Autor sa nezameriava na vyčlenenie priepastí medzi jednotlivými etnikami, ale snaží sa ich chápať ako celok vyvíjajúci sa v mikro priestore.

Grendelovské malomesto predstavuje taký bytostný model, v ktorom sa jednotlivec dostáva do kontaktu s makroprocesmi, dostáva sa s nimi do kolízie, no je schopný ich znášať. Tento stredoeurópsky malomestský osud vo vnútri s maďarským životom je Grendelovou najucelenejšou výrazovou formou. Vo väčšine prípadov hrdinovia románu v tomto prostredí zlyhávajú. Vždy viac očakávajú od možností, ich čas sa nemeria kalendárom, ale históriou, aj keď ich prostredím je malomestský život. Oni aj napriek každodennému protestovaniu putujú na hrane bytia. Grendelov hrdina je uväznený medzi záhadami každodenného života, pokúšajú ho ženy a dievčatá, vnímajú ho ako milenca a manžela, no napokon ich podvedú a opustia. Je to svet menších spoločenstiev, hornozemských malomiest, rodín, zvyčajne maďarský svet formujúci sa v skorších románoch. Veľkosť mesta sa neráta na základe jeho budov, mostov a premávky, ale na základe vedomia v ňom žijúcich, od širokého vzťahového systému medzi nimi, od stupňa ich vnútornej slobody. A vďaka tejto skutočnosti, každé mesto strednej Európy, aj keď je domovom miliónov ľudí – je malomesto, v ktorom tolerancia je ľahostajnosťou.

Malomestský život, vzťah minulosti a prítomnosti, spoločnosti a individua sú neodpušiteľnou súčasťou Grendelových románov. V nich zobrazenú minulosť hrdinovia niekedy odsúdia, inokedy veľbia. Stane sa aj to, že sa na históriu pozerajú apaticky, no nemôžu na ňu zabudnúť, veď ani nie je možné sa od nej celkom odtrhnúť, nakoľko osobný život a rodina, rodné mesto a národ žije z perspektívy minulosti. Postavy zobrazených udalostí v jednotlivých románoch sa pohybujú v prostredí, v ktorom mnohokrát museli bojovať voči nečakaným zvratom, dejinným udalostiam zapríčinenými politickou situáciou. V takýchto podmienkach hrdinom môže jedine minulosť ponúknuť jasné

videnie, cieľavedomé zmýšľanie a umožniť odkrytie súvislostí medzi každodenným hrdinstvom a oportunistom. Tá minulosť, ktorej najpevnejším bodom bola vždy národná príslušnosť.

Podľa tohto všetkého je aj pre Grendelove postavy záchytným bodom maďarčina: „*Nás minulosť zadržáva no i usmerňuje. Táto minulosť je aj minulosťou tunajších Maďarov. My nemôžeme vykročiť vpred, bez toho, kým sa pred tým stokrát nepozrieme vzad... My nemôžeme zameniť našu maďarčinu, kultúru, históriu za materiálne výhody, lebo tým by sme stratili samých seba. My nemôžeme opustiť túto zem [...] My tu len môžeme byť niekým.*“¹ Z týchto slov vyplýva evidentná úzkosť, pochybnosť a poníženosť pociťovaná v Grendelových postavách. Ale je v nich aj dôkaz toho, že v stredo-európskej oblasti byť hrdinom, hrdým alebo žiť bez „chrbovej kosti“ vo väčšine prípadov nie je vec odhodlanosti. Romány o porozumení, precítienia zneistenosti, no pritom sa nevyhnú rozsudkom. Svoje postavenie prijímajú v plnej miere, no nastane čas, kde budú musieť zúčtovať svoje slabosti – aj keď len pred sebou samým.

V každom Grendelovom románe sa uplatňuje i intelektuálne bytie postáv. Je typické, že voči intelektuálnym postavám sú isté očakávania, ale ony vo všeobecnosti upadnú do pasce povinností. El z *Odkundesov*, vydavateľ z *Odvođenín*, hlavný hrdina *Rozchodov* a *Tézea* a čiernej vdovy, rozprávač v románoch *Einsteinove zvony*, *Príd' kráľovstvo Tvoje* a *Hromadný hrob pri New Honte* sú zraniteľní ľudia, slabí, môžeme povedať, že predstavujú „ploché“ charaktery. Menšinový osud ešte viac zúži obývaný priestor románových postáv, zosilňuje ich dispozície k introvertnosti: v užších priestoroch vo väčšine prípadov sa aj duchovný život rozdrví. Bytostné a životné problémy postáv vyvierajú z autorovej situácie. Skoro každý Grendelov hrdina je presvedčený o tom, že on má svoju osobnosť, má dušu, no podmienky mu nedovolia sa prejavíť. Títo hrdinovia zbytočne hľadajú samých seba, nachádzajú len nedostatok a situácie, s ktorými si nevedia rady. Popri zobrazení historických a prítomných skutočností sa objavujú i prvky magickosti, predtuchy a vízie, uplatnené v konkrétnych situáciách a takto oproti hodnoverným, reálnym zachyteniam dejín nájdeme aj ireálne udalosti a príbehy. Grendel s radosťou odkláňa rozprávanie do ríše beletrie, pritom súčasne čerpá z etnografickej beletrie a z moderny, absurdnej beletrie.²

Je zaujímavé, že tvorba, resp. štýl písania Lajosa Grendela prešiel mnohými zmenami. Decentralizované, dekonštruktívne, relativistické, posthistorické texty zamenil za anekdotické, morálne, etické relativizmy. Próza Lajosa Grendela sa výrazne odlišuje od prózy skoršej generácie spisovateľov. Nepribližuje sa k udalostiam, nestotožňuje sa s tým, čo napíše. Má iný vzťah k spoločnosti a z toho vyplýva jeho svojská irónia. Tento iný vzťah k spoločenským udalostiam priniesol novotu v štýle a v analýze udalostí. Árpád Tózsér, ktorý na základe skorších románov vycítil Grendelovu spisovateľskú budúcnosť, tvrdí: „*Lajos Grendel je prvý maďarský spisovateľ na Slovensku,*

¹ ANDRUŠKA, P. *Stredo-európske kapitoly 2*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2008, s. 110.

² TÓTH, Zs. *Grendel Lajos regényei*. In: Új Írás, roč. 7, 1990, s. 21 – 31.

ktorého v univerzálnej maďarskej literatúre neklasifikujú ako slovensko-maďarského spisovateľa.“³ A to všetko preto, lebo on sa ako jediný snaží vplývať na čitateľov nie informáciami, ale svojím pocitom a obrazom sveta. Jemu sa podarilo aj z národnostného bytia vyformovať „svetový model“.⁴ Sám spisovateľ sa vyjadruje o znášanlivosti menšinovej situácie a jej vplyvu na spisovateľskú dráhu tak, že základným postojom človeka maďarskej menšiny je snaha držať sa istého heroického správania. V pozadí tohto heroizmu sa tiahne veľa omylov a morálnej viny. Sándor Márai, maďarský spisovateľ, píše v jednom zo svojich *Deníkov*: „*Ked’ (Nietzsche) povedal, že hrdina gréckej tragédie je preto hrdina, lebo bojuje bez nádeje na víťazstvo, vyslovil názor, ktorý má taký oslobodzujúci (alebo ničivý) vplyv ako nukleárna energia.*“⁵

Grendelov občan svojím intelektualizmom a iróniou jednoznačne odcudzuje masového človeka bez tváre, „galerkárov“ vzdávajúcich zavržené bytie a uzatvárajúcich kompromis so spoločenským bytím, ale kritérium, v mene ktorého súdi, skôr len naznačuje. V Grendelovej tvorbe totiž „národnostné hľadisko“ a „menšinový osud“ predstavuje iba východiskovú situáciu, a ako také môžu byť len aspektom pochopenia inak univerzálne platného modelu, a nie obsahom naplňujúcim model. Pri analyzovaní Grendelovej trilógie je jednoznačné, že sa v jeho osobe rozvinul konkrétny a komplexný spisovateľský prístup. V troch románoch *Éleslövészet*, *Galeri a Átételek (Ostrá streľba, Odkundesí a Odvodeniny)* vynikli viditeľné znaky: viacrovňové prístupy, osobnostné, myšlienkové vnímanie, intenzita postupu. Grendelov úspech spočíva v pútavej intelektuálnej analýze, v opise, kde časové roviny stavia proti sebe na spôsob grotesky. V neposlednom rade aj nečakaným zvratom, miešaním reality, rozprávky a mýtu, ktoré vytvárajú autentickú atmosféru. Lajos Grendel je vynikajúci majster skupinovej psychológie – on totiž v skutočnosti nevytvára jednotlivé charaktery, jeho charaktery sú v podstate len zrkadlá, v ktorých sa odráža celá spoločnosť. A v tomto spočíva jeho nepochybný prínos. Vytvára panoramatické zrkadlo, ktoré zachytáva spoločnosť v konkrétnej situácii. V tomto spočíva novota.⁶

Grendelovu trilógiu môžeme klasifikovať ako intelektuálnu prózu, v ktorej môžeme prítomnosť existencialistických myšlienok zaručene hodnotiť termínom „hermeneutika“.⁷ S hermeneutikou⁸ ako metódou sa najčastejšie stretávame pri vyjadrení istej epistemologickej skepsy. V trilógii Lajosa Grendela sa vyššie definované uplatňuje tak,

³ TÓZSÉR, Á. *Jekentések egy últére/nyitott műhoz. Grendel Lajos három regényéről, mint trilógiáról.* In: Tiszatáj, 1991, s. 36.

⁴ TÓZSÉR, Á. *Jekentések egy últére/nyitott műhoz. Grendel Lajos három regényéről, mint trilógiáról.* In: Tiszatáj, 1991, s. 37.

⁵ MÁRAI, S. *Napló 1968 – 1975.* In: MÁRAI, S. *Breviárium.* Bratislava: Madách, 1992, s. 253.

⁶ MARČOK, V. *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi.* In: *Romboid*, 1986, č. 11, s. 12.

⁷ TÓZSÉR, Á. *Jekentések egy últére/nyitott műhoz. Grendel Lajos három regényéről, mint trilógiáról.* In: Tiszatáj, 1991, s. 37.

⁸ Postmoderná hermeneutika – chápaný význam, metódy možno vyjadriť ecovskou otvorenosťou formy a sebareflexujúcou technikou zobrazovania. V súvislosti s jej obsahom by sme mohli povedať, že predstavuje istý druh gnozeologickej skepsy a je výrazom určitej „ukončenosti“ svetových dejín

že najvšeobecnejší štrukturujúci princíp diela je vlastne príbeh procesu znemožnenia rozprávania (románu) ako výrazovej formy. V *Ostrej strelbe* je „sebareflexia“ podoby prítomná aj bezprostredne – napríklad „prameňom“ románu je fiktívny starý rukopis „zvitky nájdené v dome Olšovskovcov“⁹, z ktorého rozprávač (súčasne aj narátor a hlavný hrdina spájajúci tri romány) doslovne takmer nič neprezradí, v knihe sa stretávame len s ironicko-zlomyselným ponímaním a interpretáciou rukopisu. „Rozprávač nemá ľahkú situáciu, text môže iba doplniť na základe mimovoľnej kontroly vlastných skúseností a trpkého úškrnu jedného historického krachu.“¹⁰ Alebo v tretej tretine literárneho diela pán Kánya zverejní úryvkovitý projekt románu – faktu, ktorý je totožný s konceptom *Ostrej strelby*, ale okrem tejto bezprostrednej hermeneutiky má trilógia aj nepriame, ako Tózsér Árpád tvrdí, len na rovine kompozície prítomné podstatné hermeneutické významy. Tieto významy sa však objasnia až v treťom diele trilógie, v *Odvodeninách*, a signalizujú skutočnú spolupatričnosť.

Ako vieme, prvá polovica *Odvodenín* je príbehom rozprávačovej starej matky, predovšetkým jej „vznešenej nemoty“ a neskôr jej „rozprávania o inom“¹¹. „Spomenul si si na popoludnie, keď ti stará mať pod orechom v prítomnosti dvoch priateľiek, ctihodných matrón, rozprávala o svojej mladosti [...] Potom tvoja stará mať vyrozprávala, ako sa zoznámila s tvojím starým otcom.“¹² „Nezišlo ti na um, že ti o svojej mladosti, o tvojom starom otcovi a ich priateľoch možno rozpráva namiesto nejakého pravdivejšieho a bolestnejšieho príbehu?“¹³ Narátor cituje svoju starú matku, pričom sám seba oslovuje v dramatickej druhej osobe jednotného čísla anticipujúc tým tragédiu, ku ktorej takmer došlo. A z tejto situácie vyplýva evidentná paralela: aj rozprávač hovorí neskôr svojim vnúčatám „o inom“, aby mohol zamlčať nejaký pravdivejší a bolestnejší príbeh: „[...] pohráš sa s absurdnou predstavou, že si štrbavý starý dedo sužovaný reumou, ktorý sám musí porozprávať svojim vnukom o svojej mladosti. Čo im povieš?“¹⁴ A v takomto osvetlení ani hermeneutika *Ostrej strelby* nie je iným ako rozprávaním „o inom“. O tom nekonečnom rade kompromisov deštruujúcich osobnosť, ktoré doteraz zažil najmä v minulosti svojho mesta a v ním utvorených postavách, jednak tak, že po tejto aktivite vedomia, ontickej činnosti formujúcej osobnosť vyvodzuje definitívnu konzekvenciu: rozhoduje sa pre koniec, ktorý ponúka „bytie oproti smrti“, pre samovraždu. A že vlastne prečo chce spáchať samovraždu? Pravou príčinou je samotná reťaz, intenzívne spomínanie a obsah vystupňovanej aktivity vedomia. A táto „aktivita vedomia“ tu ani zďaleka nie je iba existencialistická fráza.

(Fukuyama). Jej prostredníctvom sa spochybňuje princíp pokroku, spisovateľ má pocit, že to, čo je, už bolo, takže ani morálne, ani iné hodnoty nehľadá v budúcnosti, ale v minulosti.

⁹ GRENDEL, L. *Ostrá Strelba. Odtienené oblomky*. Bratislava: Tatran, 1985, s. 54.

¹⁰ *Ibidem*, s. 57.

¹¹ TÓZSÉR, Á. *Jekentések egy úlétre/nyitott műhoz. Grendel Lajos három regényéről, mint trilógiáról*. In: Tiszatáj, 1991, s. 38.

¹² GRENDEL, L. *Ostrá Strelba. Odtienené oblomky*. Bratislava: Tatran, 1985, s. 290.

¹³ *Ibidem*, s. 311.

¹⁴ *Ibidem*, s. 312.

Grendel má špeciálny talent podnieť svojho rozprávača a postavy k takej „ontickej činnosti“, k simultánnemu zažitiu prítomnosti a minulosti. Ďalšia podstatná možnosť interpretácie celej trilógie je, že hrdinu, ktorý sa rozišiel so zamotanou interpretáciou a pochopením reality spoločnosti (znova v tretej knihe), zachráni od samovraždy stratené dieťa. Grendelov hrdina prijme mravný rozkaz života aj napriek sklamaniam a skepse, čo dieťa znamená pre človeka. Tu sa môžeme znovu pozrieť na Árpáda Tózséra, ktorý hľadá paralelu s románom Madácha *Az ember tragédiája* (*Tragédia človeka*), ktorý tvrdí, že sa nedá nemyslieť na to, že Adam z *Tragédie človeka* v znamení svojho narodeného dieťaťa ustúpi z útesu, ktorý ho vábi do ničoho. V prvom rade Grendela priťahujú večné problémy filozofie a etiky. Krízu obdobia Grendel rozšíril po stopách Madácha na nejakú univerzálnu krízu – na krízu človeka. Túto šírku – podobne ako v *Tragédii človeka* – realitu v rôznych obdobiach prežíva tá istá osoba.¹⁵

Grendel vo svojej trilógii často uplatňuje slovo „účtovať“. Je možné hovoriť o účtovaní s históriou, s literatúrou a napokon narátor – hlavná postava, za ktorou je skrytý autor, razantne účtuje sám so sebou. Zachádza až tak ďaleko, že sa pokúša skoncovať so životom. V tomto účtovaní spoznáваме paradoxy dramaturgie dejín. Vzhľadom na grotesknosť histórie, na jej občasnú schizofréniu, rozprávačovi nezostáva nič iné, ako byť ostražitý voči vlastnej role príslušníka inej (maďarskej) národnosti, ktorý nemôže vyžiť z akéhosi prekonaného historického sebavedomia maďarskosti. Cítiť tu ambicióznosť i odvahu mladého muža, ochotného a rozhodnutého vyrovnáť sa s takouto rozpoltenosťou aj za cenu ironizovania a kritickosti voči prejavom existencie vlastnej národnosti. Pribeh dejín sprevádzaný sklamaniami, názorovým chaosom, politickými intrigami, striedaním období výdychov nihilizmu situovaných do myslí nedejintovných občanov istého juhoslovenského mesta, čiže obrazu malomeštiackej society, požívačnej i ustráchanej z akejkolvek zmeny starého *status quo*. Autor však z histórie vstupuje aj do súčasnosti a zo zdôrazňovania duševnej zdržanlivosti jeho rozprávača cítiť, že nie všetky historické východiská, ktoré by mohli a mali zvyšovať sebavedomie príslušníka menšiny, ktorá sa vždy hlásila k dejintovnému národu, pokladá za plodné. Od takých rozlične ironizovaných historických bizarností sa dostávame k portrétu toho nevyrovnaného odkundesa, odkundesa trpiaceho pocitmi, ktoré sú nám dosť zrozumiteľné, ktoré obsahuje aj slovenská literatúra, teda pocitmi, ktoré pramenia – v tomto prípade – z kritickosti voči prekonanej idey maďarstva a na druhej strane z intímnych zdrojov.¹⁶

Grendel vo svojej tvorbe absolútne demaskuje mýtus o historickej veľkosti tých Maďarov, ktorí žijú na území Slovenska. Ak do týchto príbehov vstupuje história, nikdy nevstupuje ako história víťazná, vždy tam vstupuje história prehrávajúcich, tých, ktorí sú kdesi na periférii.¹⁷ Ak preverujeme Grendelovu trilógiu z rôznych uhlov

¹⁵ TÓZSÉR, Á. *Jekentések egy ültére/nyitott műhoz. Grendel Lajos három regényéről, mint trilógiáról*. In: Tiszatáj, 1991, s. 39.

¹⁶ KONDRÓT, V. *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 21.

¹⁷ ZAJAC, P. *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 23.

pohľadu, v románoch treba zbadáť aj determinujúcu prítomnosť histórie a súčasne úplnú absenciu prvkov dejinného vývinu. Národné tragédie nasledujú menšie spoločenské, malomestské tragédie, po nich rodinné, individuálne drámy. Dejiny v poňatí Lajosa Grendela sú lakmusovým papierikom charakterov a do ich kadluba sa zmestí rovnako hochštapler ako človek poctivý, hoci nie je isté, že ten prvý je vždy komický a ten ďalší tragický. Komika a tragika sa zjednocujú v dojímavvej i smiešnej zmesi ľudských posunov po rovine času a priestoru. Aspekty dejín, ktoré tak prirodzene relativizujú ustálené konvencie a menia hodnoty, sú najcennejším prvkom ideologického zámeru románov Lajosa Grendela. História odkiaľsi pramení, kamsi smeruje – to je prognóza, ktorú Grendel nepriamo vyslovuje, minulosť ako kritérium napokon raz poslúži autorovi, aby vzal do úvahy veci a problémy, ktoré sa zdajú byť už pochované za obzorom, alebo spoza neho ešte nevystúpili.¹⁸

Model postmodernej straty ilúzie môžeme vidieť aj na stranách *Éleslövészet*, *Galeri a Áttételek* (*Ostrá strel'ba*, *Odkundesí* a *Odvođeniny*). V románe *Éleslövészet* (*Ostrá strel'ba*) dominuje estetická sféra, v *Galeri a Áttételek* (*Odkundesí* a *Odvođeniny*) účinkujúcich zamestnávali väčšinou problémy etickej sféry (hlavne otázky slobody, radosti a zodpovednosti). V trilógii je rozhodujúca rovina etickej životnej sféry. Niekoľko účinkujúcich žije v istých povinnostiach, ktoré prežívajú ako posadnutosť, a práve to ich presúva z mravnej sféry do etickej sféry. Zaujímavým bodom v trilógii je, že aj napriek tomu, že ani jeden z účastníkov sa nedostane do náboženskej sféry – veria iba sebe samému. Dalo by sa to sformulovať aj tak, že *Odkundesí* sú i románom pocitu viny a hľadania šťastia.

Hľadanie šťastia narátora ELa a ujka Bohunického (dvoch hlavných hrdinov z *Odkundesov*) je však veľmi vzdialené. Hľadanie šťastia ELa, ujka Bohunického je krutým prežitím dilemy, ktorá potvrdzuje, že v ľudskej spoločnosti človek nemôže byť šťastný a slobodný súčasne. Ujko Bohunický, riaditeľ múzea vo výslužbe, narátor a súčasne hlavný hrdina, už v okamihu svojho predstavovania udáva tón hlavného motívu: „*V tomto meste myslenie, rozmýšľanie a rozjímanie vždy zákonite vyvrcholilo v nejakom hlúpom fatalizme, zodpovedalo to tak niekoľko storočným historickým skúsenostiam, ktoré sa dedili z pokolenia na pokolenie. Dejiny zmetú mysliacich ľudí, deklasujú ich na úbožiacov, vháňajú do samovrážd, preto myslenie nie je iba prepych, ale aj riskantný čin, pravdaže, ak myslenie vôbec pokladať za čin. Kto myslí, vyvoláva historický údel.*“¹⁹ A celé dielo nie je nič iné ako rad takýchto intenzívnych úvah, v dôsledku ktorých sa ujko Bohunický ocitne so srdcovým infarktom v nemocnici. Lebo ELov starý priateľ v istej chvíli svojho života s nevšednou hĺbkou pociťuje individuálnu, osobnú zodpovednosť za vznik a ďalší vývin tej situácie, v ktorej je spoločné prežitie šťastia a slobody nemožné.

¹⁸ ŠTEVČEK, J. *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 25.

¹⁹ GRENDEL, L. *Ostrá Strel'ba. Odtienené oblomky*. Bratislava: Tatran, 1985, s. 87.

Individuum ako kritérium celku: takto by sme mohli pomenovať Grendelovu koncepciu, počítajúcu celkom prirodzene s istou kultúrnou sebareflexiou. Sebareflexia, až úzkostne presná, je koniec koncov skľúčenosť, vedomie zodpovednosti za seba a svoje činy, ktoré formujú svet, resp. ho spoluvytvárajú. Grendelovi ide o uznanie platnosti individuálneho aspektu vo chvíli, keď konvenčné idey zlyhávajú, respektíve menia sa na konvencie. Jednotlivec a jeho svet, hlavný umelecký záujem Grendelov nie je však nejakým existencialistickým redukovaním spoločensko-duchovnej problematiky. Jednoducho preto nie, že individuum a jeho problematika je vyústením spoločenských a historických trápení, pokusom o riešenie toho, čo sa dá ťažko vyriešiť podľa logiky predchádzajúcich kategórií. Epické spredmetnenie tejto látky je zásluhou a prínosom Lajosa Grendela.²⁰

Význam Grendelových troch kníh v kontexte slovensko-maďarskej literatúry spočíva v tom, že autorovi sa podarilo vytvoriť takého epického hrdinu, ktorého nemôžeme vnímať iba ako zástupcu užšej spoločnosti, ale aj ako zástupcu univerzálneho ľudského bytia. Tento hrdina vo vlastníctve vedomostí a historickej pamäti obdobia sa snaží, ak nie odpovedať na výzvy a otázky obdobia, ale aspoň si ich v sebe zoradiť. V Grendelovom diele (adekvátne autorovmu ironickému postojovi) sa história travestuje na akýsi „galerkovský zážitok“, na spomienky obyvateľov jedného malomesta.

Postavy nie sú historické osobnosti, ale završujúce sa doplnky hlavného hrdinu v rozličných obdobiach a situáciách. A ako dajaké elliotovské „jedno meno plus nejaké hlasy“ nepostrádajú určité groteskno-parodické črty, akoby autor chcel dokazovať pravdu, ktorú Egon Naganowski vyjadril v súvislosti s Joyceovým *Ulyssesom* takto: „Každá doba má taký epos, aký si zaslúžila.“²¹ Ján Števíček tvrdí, že určitá literárna súnáležitnosť, nazvaná kontext, funguje len vtedy, ak diela, ktoré kontext utvárajú, majú nielen približne rovnakú hodnotu, ale sú schopné byť vzájomným impulzom a zohrať úlohu podnetu: „Lajos Grendel vo svojom prozaickom triptychu prekvapil slovenskú literárnu verejnosť epickou koncepciou, ktorá do problematiky, celkového rázu a úrovne dnešnej prózy vnáša čosi celkom nové: nazval by som to pokusom podať problematiku národnostnej partikulárnosti univerzalizujúcim spôsobom. Nejde už len o zaujímavé informácie o živote Maďarov, o psychologických myšlienkových pulzáciách, ovládajúcich toto spoločenstvo, ale o úroveň týchto informácií, ktoré na istom bode strácajú svoj prvotný charakter objavu nezmapovaných úsekov našej reality a prerastajú do výpovede o všeobecnom ľudskom, to znamená ľudsky konkrétnom a naliehavom, čo je navyše vyslovené zvrchovane intelektuálnym spôsobom, ako maximálne reflektovaná psychologická, morálna a intelektuálna skúsenosť.“²²

Grendelove romány sú komplikované v zmysle problematiky i výrazu a to je aj ich umelecká stratégia: umŕtvíť veci a ľudí, vidieť ich ako v panoptiku, aby po

²⁰ ŠTEVČEK, J. *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 25.

²¹ TÓZSÉR, Á. *Hranice Literatúry*. Bratislava: Kalligram, 1998, s. 67.

²² ŠTEVČEK, J. *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 25.

tomto umŕtvení došlo k priam zázračnému oživeniu epickej konkrétosti.²³ „Lajos Grendel v trilógii *New Hont* sa zameriava na fenomén každodenného života – tu ide samozrejme o viac, než len načrtnúť „plastickejšie“ pozadie príbehu. Spisovateľ prostredníctvom historickej rešerše odhaľuje dodáva príbehu náležitý kontext – v tomto prípade „kontext“ v pravom význame slova, lebo minulosť uchopuje nie ako minulosť prežitú, ale ako minulosť – text. Ako je to z vyššie spomínaných diel už zrejmé, určujúcou skúsenosťou Lajosa Grendela je prostredie malomesta, veď on sám pochádza z Levíc. Hodnotový systém jeho diela, berúc do úvahy zemepisné danosti i spôsoby existencie je často determinovaný práve výberom malomestského prostredia, resp. dôležitý je vzťah tohto prostredia k veľkomestu. Kritika provincionalizmu malomesta, jeho úsilia redukovať ľudskú slobodu, malichernosť ľudí a ich vzájomné prepojenia je tiež typická pre Grendelove prózy tohto typu, ako aj jeho silné primknutie sa k miestu, krajine, okoliu aj napriek evidentnému zámeru vyššie spomenuté záporné danosti eliminovať. *New Hont* je teda mestečko, v ktorom sa už dávno zastavil čas, kde všetko riadi len osud a ľudia si nevedia rady so znova získanou slobodou.“²⁴

Posledný úryvok, resp. tvrdenie Lajosa Grendela priam vystihuje jeho ideológiu románov: „Neznášam sochy jazdcov a nemám rád ideologických hrdinov. Oveľa viac sa dajú ľúbiť tí ľudia, ktorí sú plní omylností, chýb a zakopnutí. Sú mi viac blízke realistické formy minulého storočia. Je možné, že protagonisti môjho románu sú miestami až veľmi múdri. Každý má svoju ideológiu. Verím v silu bájky, lebo vždy vyjde najavo, akí v skutočnosti sme.“²⁵

Literatúra

- ANDRUŠKA, Peter: *Stredo-európske kapitoly 2*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2008.
- GRENDDEL, Lajos: *Utószó = TALAMON* Alfonz, Samuel Borkopf: *Barátainnak, egy Trianon előtti kocsmából*. Bratislava: Kalligram, 1998.
- GRENDDEL, Lajos: *Ostrá Strel'ba. Odtienené oblomky*. Bratislava: Tatran, 1985.
- KONDRÓT, Vojtech: *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 21.
- MÁRAI, Sándor: *Napló 1968 – 1975*. In: MÁRAI, Sándor: *Breviárium*. Bratislava: Madách, 1992.
- MARČOK, Viliam: *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 12.

²³ Ibidem, s. 25.

²⁴ ŠENKÁR, P. *Stredoeurópske motívy v literárnom texte Lajosa Grendela. Tradícia a súčasnosť v maďarskej národnostnej literatúre na Slovensku*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2010, s. 96 – 106.

²⁵ GRENDDEL, L. *Utószó = TALAMON* Alfonz, Samuel Borkopf: *Barátainnak, egy Trianon előtti kocsmából*. Bratislava: Kalligram, 1998, s. 237.

ŠENKÁR, Patrik: *Stredoeurópske motívy v literárnom texte Lajosa Grendela. Tradícia a súčasnosť v maďarskej národnostnej literatúre na Slovensku*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2010, s. 96 – 106.

ŠTEVČEK, Ján: *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 25.

TÓTH, Zsigmond: *Grendel Lajos regényei*. In: Új Írás, roč. 7, 1990, s. 21 – 31.

TŐZSÉR, Árpád: *Jekentések egy úlétre/nyitott műhoz. Grendel Lajos három regényéről, mint trilógiáról*. In: Tiszatáj, 1991, s. 36 – 41.

TŐZSÉR, Árpád: *Hranice Literatúry*. Bratislava: Kalligram, 1998.

ZAJAC, Peter: *Kritici diskutujú o Lajosovi Grendelovi*. In: Romboid, 1986, č. 11, s. 23.

PhDr. Magdaléna Barányiová

Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr

Fakulta stredoeurópskych štúdií, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Dražovská 4, 949 74 Nitra – Slovenská republika

baranyiovamagdalena@gmail.com